

مقدمه

مرکز اسناد هر کشور، از اساسی ترین و مطمئن ترین منابع تاریخنگاری واقعی به شمار می رود. درست است که بسیاری از سندشناسان، گوشه هایی از تاریخخانه ی ارزش سند را روشن کرده اند؛ ولی ما نیز بدان اعتبار که متقدمان، جایگاه و جنبه های فراوانی از اسناد را بر شمرده اند، نباید خاموش باشیم و منتظر جهانشمولی و گسترده گی منزلت این مقوله شویم؛ زیرا اگر چنین کنیم، خطایی ناخوشودنی روا داشته ایم؛ چرا که سند، رازها و ناگفته های بی شمار دارد که با گذشت زمان، اندک اندک حقایق آن در زیر نگاه موشکاف پژوهندگان آشکار می شود.

مسئولان و سیاستمداران کشور، در گذشته و حال همواره فعالیتها، خلاقیتهای، برنامه ها و دستورالعملهای خود را، با تکیه بر نخبگان و اندیشمندان، در قالب نوشته هایی که از آنان باقی مانده است، به رشته ی تحریر در آورده اند و اینک به دست ما رسیده است و این وظیفه ی سنگین محققان و پژوهشگران است که از لابلای این اسناد به جا مانده، به کشف هزار توهایی پنهان اندیشمندان بپردازند.

این مقاله، امکانی است برای دستیابی به حقایقی در خصوص اهمیت اسناد و برخی متغیرهای مؤثر در توسعه ی اسناد ملی و در همین راستا، راهکارهایی چند مطرح گردیده است. البته پرواضح است که تلاش برای شناساندن بیش از پیش اهمیت اسناد ملی و ارائه ی پیشنهادهای جامع تر، نیازمند تتبع و تحقیق کاملتری است.

اهمیت اسناد ملی

نقش و اهمیت اسناد، بسیار فراتر از آن چیزی است که بتوان در ذهن مجسم کرد. اسناد، نه تنها وسیله ی درک تاریخ و شناخت تحولات اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، اداری و فرهنگی هر ملت است، بلکه ابزاری برای شناختن تاریخ و تسهیل پیشرفت در زمینه های اجتماعی و اقتصادی و... است؛ به طوری که لغزشها و اشتباهات گذشته تکرار نشود و راه پیشرفت هموارتر و آسانتر گردد. (۱)

یکی از علل پیشرفت برخی کشورها، به خاطر اهمیت بخشیدن به اسناد گذشتگان خود بوده است و همین امر، سبب گردیده است تا آرشیو ملی، در برخی کشورها در بالاترین سطوح سازمانی و زیر نظر بالاترین مقام تشکیلاتی قرار گیرد.

اسناد، محور فعالیتهای دستگاهها بوده و مفیدترین و ارزشمندترین تجربیات دولتها به شمار می روند. این گونه تجربه ها و سوابق، برای اجتناب از اشتباهات و کاستیهای گذشته، اساسی ترین ابزار دولتها بوده و از طرفی برای دستیابی به وقایع و حقایق تاریخی، اسناد دولتی، منبع قابل اطمینان در آرشیو ملی خواهند بود. بر این اساس، «کشوری که اشتباهات تاریخی خود را نشناسد، خطاهایش را تکرار خواهد کرد.» (۲)

پیشینه ی فرهنگی، اجتماعی و سیاسی هر جامعه ای، دارای گوشه هایی مبهم و گاه تاریک می باشد که تبیین آنها وابسته به تحقیقاتی است که به شکل علمی صورت پذیرفته باشد. روشن است که نخستین گام در هر تحقیق علمی، شناخت منابع و استفاده ی بهینه از آنهاست که در بالا بردن کیفیت پژوهش، نقشی ارزشمند برعهده دارد. در این راستا، اسناد به عنوان

اهمیت اسناد ملی و متغیرهای مؤثر بر توسعه آن

نادعلی صادقیان

بیشتر، اسناد خود را در اختیار این سازمان قرار دهند.» (۶)

اطلاع‌رسانی و آگاهی‌بخشی

ما، در کشور شاهد بالندگیها و تعالی ارزشهای والای انسانی بسیاری هستیم؛ ولی به رغم این ویژگیهای گرانبه، ناآشنایی مردم با آرشیو و اهمیت آن و بی تفاوت بودن نسبت به آن از یکسو و عدم همکاری برخی سازمانها و اشخاص از سوی دیگر، سبب گردیده است تا مراجعه به اسناد و نقش کلیدی آنها. چندانکه در بسیاری از کشورها حاکم است. جای واقعی خود را باز ننماید و یکی از علل این مشکل، شاید این باشد که ما به اطلاع‌رسانی و فرهنگسازی آرشیوی، کمتر توجه نموده‌ایم.

از آنجا که آگاهی‌بخشی و اطلاع‌رسانی در زمینه آرشیو در فرایند تغییر شرایط حاکم بر آرشیو ملی، نقشی مهم و حیاتی به عهده خواهد داشت؛ به همین سبب معرفی آرشیو و اهمیت آن، به عنوان یکی از پله‌های تعالی خواهد بود. شایان ذکر است که در این راه دشوار، تنها آگاهی‌بخشی هدف نیست، بلکه یکی از وسیله‌ها و پیش‌نیازهای دستیابی به آرشیو غنی تلقی می‌گردد. بر این اساس، آگاهی‌بخشی نباید در قالب چندین دوره آموزشی خلاصه شود، بلکه باید دامنه‌ی این گونه آموزش را، فراگیر و سراسری کرد.

بارزترین اثر آگاهی‌بخشی درباره اهمیت اسناد، ایجاد جو دلسوزی و علاقه‌مندی نسبت به اسناد در محیط کار و زندگی است که این جو، علاوه بر اینکه باعث تقویت نفس‌نیکی و پرورش روح و معنویت می‌گردد، در باروری و پویایی و بالندگی آرشیو ملی نیز مؤثر خواهد بود. در محور آگاهی‌بخشی، باید با در نظر گرفتن ساز و کارهای خاص هر قشر، که با آن مأموس تر هستند، به این مهم پرداخت.

آموزش کارکنان

از دیگر برنامه‌های توسعه آرشیو ملی، می‌توان به استفاده از روشها و ابزارهای لازم برای آموزش کارکنان اشاره کرد. در این مرحله، باید در درجه اول میزان علاقه‌مندی، تخصص و تعهد کارکنان بویژه کارشناسان ارزشیابی اسناد را سنجید که در واقع به عنوان اولین حلقه‌ی ارتباطی آرشیو ملی با دستگاهها، مسئولان و بعضاً مردم تلقی می‌گردند. علاقه‌مندی، دلسوزی، منش، رفتار، شخصیت و میزان تخصص ارزشیاب در دستیابی به آرشیوی کارآمد، بسیار حائز اهمیت است؛ زیرا کارشناس ارزشیابی در شرایط فعلی، به عنوان مبلغ و سخنگوی اسناد ملی در دستگاههای دولتی به شمار می‌رود. به عبارت دیگر، «کسانی که با اسناد ملی سروکار دارند، باید از فرهیخته‌ترین افراد باشند.» (۷)

ایجاد آرشیوهای منطقه‌ای

از دیگر متغیرهای توسعه آرشیو ملی، می‌توان ایجاد مراکز اسناد را در مناطق مختلف کشور برشمرد. در حال حاضر این موضوع، کاملاً بدیهی و پذیرفته شده است که افراد هر منطقه، نقش بهتر، مؤثرتر و کارآمدتری در جمع‌آوری، حفظ و نگهداری و بهره‌برداری از اسناد آن منطقه را خواهند داشت.

بخش مهمی از منابع، چراغی فروزان فراراه محققان به شمار می‌رود. آنچنانکه در بسیاری از زمینه‌های تحقیقی، بویژه تاریخ معاصر، تأثیری انکارناپذیر دارد. (۳)

اسناد صادق‌ترین، دقیقترین و شفاف‌ترین معیار و سالم‌ترین ابزار تجلی رفتار گذشتگان و یکی از اصلی‌ترین سرچشمه‌های پژوهش و به مثابه‌ی «بخشی از حافظه‌ی ملت ما» (۴) به شمار می‌رود. سند با هدف تزیین حقایق، از زندگی برمی‌خیزد و در مسیر زیستن، همراه و یار وفادار و شاهد صادق تاریخ گذشتگان است. با اینکه این مقوله در جهت غنای فکری و فرهنگی کشور و روشن نمودن گوشه‌های تاریک تاریخ و تقویت ارزشهای تاریخنگاری گامهای بلندی برداشته است و به مقدار زیادی توانسته است به مقصود خود دست یافته و توجه جامعه‌ی علمی کشور را به سوی خود جلب نماید، متأسفانه پندارهایی عوامانه و گاه مغرضانه، با ارائه‌ی الگوهای اشتباه و انحصاری، در صدد ایجاد شکاف بین سند و کتاب است؛ در حالی که توجه به هر دو مقوله به طور یکسان و در نظر گرفتن امتیازی مساوی برای هر کدام و تقویت هر کدام در مجاری اصلیشان، به عنوان یک پیش‌نیاز اساسی و اصلی در توسعه‌ی فرهنگی کشور محسوب خواهد شد. بر همین مبنا، علاوه بر روشنگری حقایق و افشاگری و قیامی که طی سالیان گذشته رخ داده است؛ موجبات عبرت انسانهای عاقل از اتفاقات گذشته، الهام‌گیری از آن رویدادها (۵) و ایجاد بستری مناسب برای گسترش و رشد از جنبه‌های مختلف تحقیق، تهیه و تدوین برنامه‌ها، طرح‌ها و الگوهای آینده است.

متغیرهای مؤثر در توسعه اسناد ملی

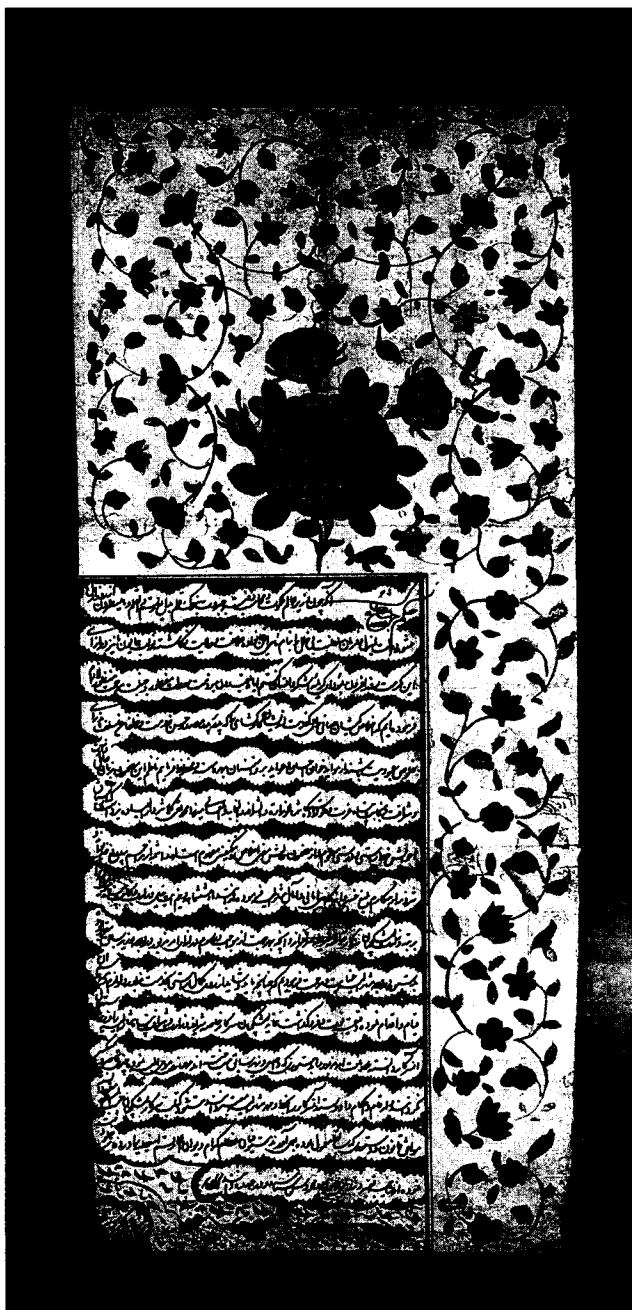
آنچه مسلم است، استفاده‌ی صحیح از اسناد، مشارکت مردمی، اطلاع‌رسانی صحیح، تقویت و توانمندسازی کارشناسان، توسعه‌ی مراکز اسنادی، استحکام بخشیدن به ارتباط دستگاههای دولتی با آرشیو ملی، اصلاح روشهای بایگانی و نگهداری صحیح اسناد، از جمله عوامل مؤثر در توسعه‌ی فرهنگی و مالا اسناد ملی خواهند بود.

مشارکت مردمی

موضوع مشارکت مردمی در قالب امروزی آن، یکی از اساسی‌ترین و مهم‌ترین و در عین حال ساده‌ترین راههای تقویت آرشیو ملی کشور به شمار می‌رود.

آرشیو ملی، باید ابتدا موقعیت، جایگاه و نقش خود را به همه قشرهای جامعه معرفی کند و سپس بخشی از کارهایش را به آنها واگذار نماید و خود نیز، مستقیماً بر آن، نظارت و مدیریت داشته باشد.

مردم همواره، در طول تاریخ بزرگترین و باشکوه‌ترین حرکتها را انجام داده‌اند؛ وقتی مردم بوضوح، اهمیت و قدرت و منزلت و جایگاه آرشیو را درک کنند و خود را در تحول آرشیو سهیم بدانند، شاهد شکوفایی و غنای آرشیو خواهیم بود. بنابراین در درجه اول، باید در راستای مؤثر واقع شدن و نفوذ کردن در بین مردم، گام برداریم. برای رسیدن به این هدف، دکتر حسن حبیبی معتقد است: «برای جمع‌آوری اسناد تاریخی، که در دست مردم است، باید فرهنگ و اخلاق جدیدی در جامعه ایجاد شود تا مردم با تمایل

حفظ نظم منطقه ای. که یکی از اصول مسلم و پذیرفته شده و مورد قبول تمام سندشناسان جهان می باشد. به معنای نگهداری اسناد هر منطقه، در آرشیو محلی همان منطقه است.

در بسیاری از کشورهای دنیا، آرشیوهای منطقه ای، به عنوان سرچشمه و به عبارتی شاهرگ توسعه ی آرشیو به شمار می روند. (۸) آرشیوهای منطقه ای، علاوه بر نظارت مستمر بر تولید اسناد و جمع آوری بموقع آنها، از دستگاهها و حفاظت از آنها و پاسخگویی به نیاز مراجعین، به عنوان یک منبع تحقیقی مؤثر و اطمینان بخش برای پژوهشگران همان منطقه (و بعضاً سراسر کشور) خواهند بود. از این رو، گسترش مناطق آرشیوی، علاوه بر توسعه ی آرشیو ملی، نقش بسیار مهمی در شناسایی قابلیتها، تقویت هویت بومی و منطقه ای و جذب و غنی سازی اوقات جوانان خواهد داشت.

نتیجه

بر خلاف نظر برخی سطحی نگران، امروزه آرشیو ملی، تنها بایگانی انبوه اوراق و پرونده های راکد دولتی نیست؛ بلکه با بررسیهای به عمل آمده، کاملاً محرز گردیده است که در لابلای همین پرونده های راکد، چه اقدامات مهم و چه تجربیات گرانقدر و چه رویدادهای تاریخی ارزشمندی پنهان شده بوده است که هم اکنون رهتوشه و راهنمای بسیاری از محققان قرار می گیرد. آرشیو ملی، گنجینه ای از اسناد فراوان است که طی سالیان دراز و بتدریج فراهم آمده است. این اسناد، دارای زمینه های متنوع و گسترده ای است که با معیارهای آرشیوی و بهره گیری از علوم روز، غبار سالیان از چهره شان زدوده شده و اینک چون گوهری تابناک خودنمایی می کنند. (۹)

آرشیو و مدیریت اسناد، گستردگی و ابعاد زیادی دارد و در توسعه ی تاریخنگاری، نگهداری بهینه ی اسناد، نقش مهم و حیاتی ایفا می کند و می باید در فرایند چرخه ی زندگی اسناد، گردآوری، پاسخگویی و پژوهش و تحقیق نقش کلیدی داشته باشد. آرشیو، در شرایطی می تواند به حداکثر کارائی خود برسد که از طرفی وزارتخانه ها و سازمانهای دولتی، هماهنگیها و همکاریهای همه جانبه ای با آن داشته باشند و از سوی دیگر، دارای استقلال عمل و اقتدار باشد و به عنوان مجموعه ای کاملاً منسجم فعالیت کند. این روند، اشتیاق و دلگرمی کارکنان، کارشناسان و مسئولان آرشیو را برمی انگیزد و در کارائی و توسعه ی آرشیو، مؤثرتر خواهد بود.

پی نوشتها:

۱. لزوم و اهمیت آرشیو ملی و مرکز بایگانی راکد کشور، سازمان اسناد ملی ایران، مدیریت اسناد دولتی، ۱۳۶۳، ص ۱.
۲. برای اطلاع بیشتر، بنگرید به: روزنامه توسعه، مصاحبه دکتر کیانوش کیانی، چهارم خرداد ۱۳۷۷.
۳. شهرستانی، مهندس سیدحسن: «یادداشت مدیر مسئول»، گنجینه اسناد، سال پنجم، بهار و تابستان ۱۳۷۴، ص ۵.
۴. برای اطلاع بیشتر، بنگرید به: روزنامه رسالت، مصاحبه مهندس سیدحسن شهرستانی، بیست و پنجم مرداد ۱۳۷۵.
۵. قرآن مجید، سوره مبارکه یوسف، آیه شریفه ۱۱۲ (لقد کان فی قصصهم عبره ی اولی الالباب ماکان حدیثا یفتیرون) ولکن تصدیق الذی بین یدیه و تفصیل کل شیء و

هدی و رحمه لقوم یؤمنون.)

۶. برای اطلاع بیشتر، بنگرید به: روزنامه کار و کارگر، سخنرانی دکتر حسن حبیبی، نوزدهم اردیبهشت ۱۳۷۵.
۷. برای اطلاع بیشتر، بنگرید به: روزنامه جمهوری اسلامی، مصاحبه دکتر حسن حبیبی، نوزدهم اردیبهشت ۱۳۷۵.
۸. برای نمونه، می توان آرشیو ملی مالزی را مثال زد که هم اکنون دارای ۸ آرشیو منطقه ای در ایالت های ملاکا (Malaka)، کدا (Kedah)، صباح (Sabah)، کلاتن (Kelantan)، ساراواک (Sarawak)، پنانگ (Penang)، پراک (Perak) و پاکانگ (Pakang) می باشد که بر امور اسناد ایالت زیر پوشش خود نظارت دارند و دارای امکانات آرشیوی هستند. برای اطلاع بیشتر، بنگرید به: گزارش مدیریت اسناد در مالزی، نادعلی صادقیان، بایگانی مدیریت اسناد پیش آرشیوی.
۹. شهرستانی، مهندس سیدحسن: یادداشت مدیر مسئول، مآخذ یادشده، ص ۵.